

բանակին սպայք, Լոնտրայու աշխարհազորական ընկերութենէն զրկուեցան որ Ափրիկեան մեծ լրճերը քնենք. յունիսի 17ին Զանգիպարէն չուեցին՝ հարաւակողմը դէպ 'ի ներս մղուելով:

Յետ չորս ամսուան անլուր տանջանքներու, իրենց հանդերձանաց յափշտակուելէ, իրենց առաջնորդաց սպաննուելէ, ֆաղէհ հասան, որ վաճառականաց և կարաւաններու ժողովելու կեդրոնն է. հոս Լուսնի երկրին անմիջապէս սիրտն էին. ու կարող եղան շատ հաւատալի և ընտիր հաւաստիք ժողովելու երկրին սովորութեանց, տէրութեան, կրօնից, կենդանաբանութեան և ծաղկաբանութեան վրայ, յետոյ դէպ 'ի Մեծ լճերուն առաջինը՝ ճամբայ ելան, որ հարաւային լայնութեան 3 դ և 8 դ աստիճանաց մէջ կ'իյնայ: 1858ին փետրուարի 14ին հոն հասան. անոր եղբրքները բնակող այլևայլ ժողովուրդներու քով պտրտեցան, որ ըստ մեծի մասին մարդակեր են:

Մայիսի 26ին անկէ ելլելով՝ յունիսի 20ին ֆաղէհ դարձան: Հոն Պրըզըն քանի մը ամիս հիւանդ պառկեցաւ, և աս ժամանակա Սբիք հիւսիսային կողմը երեքհարիւր մղոն դէպ 'ի ներս քալեց, մինչև Ուքէրէուէ, որ օգոստոսի 3ին տեսաւ. բայց միայն մուտքը կրցաւ տեսնալ լայնութեան աստիճանին 20 30:

Օգոստոսի 25ին ֆաղէհ դարձաւ ու Պրըզընի հետ մէկտեղ դէպ 'ի Զանգիպար ճամբայ ելաւ, ուր հասան յաջորդ տարւոյն մարտի ամսուն մէջ: Այս երկու անվեհեր քննիչներն անկէ ետքը դարձան յԱնգղիա, ու Բարիզու Աշխարհազորական ընկերութիւնը իր տարեկան մրցանակը անոնց վճռեց:

Տօրդոր Ֆէրկըսըն ուշադրութեամբ մը դիտեց որ ասոնք ալ հարաւային լայնութեան 2 դ աստիճանը չէին անցած, և ոչ ալ արեւելեան երկայնութեան 29 դը:

Արդ Պրըզընի ու Սբիքին խուզախընդրութիւնքը՝ տօրդոր Պարթի հետազօտութեանց հետ պէտք էր միաբանեցընել. ըսել էր՝ տասուերկու աստիճանի

չափ ընդարձակ երկիր քալելու ձեռնարկել:

Կը շարունակուի:

ԿԱՆԻԱԶԳԱՑՄՈՒՆՔ

Կանխազգացմունք գերբնական բան մը ունին արդեօք:

Արդի ողբերգութեանց մէջ ալ աւելի սրտաշարժ տեսարան մը չեմ գիտեր քան զայն՝ որ Գաղղիոյ լաւագոյն թագաւորներէն մէկը՝ մարգասպանին հարուածին տակը իյնալու մօտ ըլլալով, տխուր կանխազգացմունքներէ կը տանջուի և կարծես թէ իրեն սպառնացած պատահարը կը գուշակէ:

Այս գեղեցիկ տեսարանը, զոր Պարոն Լըկուվէն անանկ հետաքրքրական և ընտիր ընելու յաջողեցաւ, այս տեսարանը՝ որ ամեն ունկնդրաց առհասարակ առատաբար արցունքներ թափել կու տայ, քերթողական խաբկանք մը չէ: Շատ ճշմարիտ է, կ'ըսէ Սիւլի իր յիշատակարանաց մէջ, որ թագաւորը կանխազգած եղաւ իր անգութ վախճանին: Որչափ աւելի կը տեսնար որ պսակման ժամանակը կը մօտենար, այնչափ աւելի կը զգար վախն ու սարսափը սրտին մէջ. իր սիրտը աննենգաբար բացաւ ինծի երբ այն դառն ու վհատեալ վիճակին մէջ կը գտնուէր, որուն համար ես զինքը կը յանդիմանէի իբր աններելի տկարութիւն մը: Իր յատուկ խօսքերը ուրիշ տեսակ տպաւորութիւն կ'ընեն քան ինչ որ ես կրնամ զուրցել: «Բարեկամ, զուրցեց ինծի, սրչափ անախորժ է ինծի այս օժումը: Չեմ գիտեր ինչ բան է, սիրտս կը վկայէ որ գլուխս փորձանք մը պիտոր գայ»: Այս խօսքերս զուրցելով կը նստէր, և իր տխուր մտածութեանց ինքզինքը տալով, մատուրնելովը ակնոցներուն տփին կը զարնէր՝ խորունկ մտածելով:

Լրդուալի ու Պաստմբիէրի յիշատակազրութիւնները, ինչպէս նաև այն ա.

տենի պատմիչները՝ նոյն բանը կը պատմեն: — Սուէգոն կը հաւատատէ որ կալպուռնիա ալ կանխազգած երկիւղներէ նեղուեցաւ կեսարու մահուընէն քանի մը ժամ յառաջ:

Ինչ է ուրեմն այդ գաղտնի ու ներքին ձայնը, այդ սրտին խորհրդաւոր ու վշտացուցիչ աղաղակը՝ որ կարծես թէ մեր վտանգներուն իմաց կու տայ մեզի: Արդեօք երկնային ազդեցութիւն մըն է: Արդեօք մեր ապագային վրայ հակող աներևոյթ ոգիի մը ներկայութիւնն է: Նախնիք կանխազգացումը կերպով մը տեսակ մը կրօնական բան ըրած էին. եթէ Աբելլէսի նախանձորդը՝ գորովադուրթ և քաջասիրտն Հեկտոր, Անդրոմաքէի զրկէն բռնի կը կորզէ ինքզինքը՝ որ իր նախանձորդին դէմ կռուելու երթայ, Հոմերոս զինքը յանկարծական և անծանօթ զարհուրանքէ մը խռոված կը ներկայացնէ. իր մահուան կանխազգած ազդումը զինքը կը պաշարէ, կ'ընկճէ, և իր սիրտը ահ ու դողով կը լեցնէ: Տուռնոս՝ երբ Ենէասայ սրոյն տակը իյնալու վրայ է, իր արիութիւնը կը կորսնցունէ, ու ալ ինքզինքը այն գոռող, այն աներկիւղ և արի դիւցաղն չցուցներ. ճակատագրին զիրքը իր աչքին առջին բաց կը տեսնէ՝ որուն մէջ իր մահուան դատապարտութիւնը կը կարդայ:

Կենաց զօրւարին պարագաներու մէջ՝ չկայ մէկ մը՝ որ զգացած չըլլայ այն սրտին տազնապնները, այն սրտին անձկութիւնը, այն յանկարծադէպ և անակնկալ տպաւորութիւնները, որ կարծես թէ ապագան մեզի կը յայտնեն. այս՝ սաստիկ նախապաշարման մը հետեւանքն է: Սպառնացող վտանգի մը մէջ կը գտնուինք. մեր երեակայութիւնը կը տաքնայ. և որովհետեւ այսպիսի պարագայի մը մէջ երկու փոփոխ հետեւանք կայ, կամ բարին և կամ չարը, շատ զօրւարին չէ կամ մէկը և կամ մէկայր նախազուշակել: Կրնայ ուրեմն զուրցուիլ որ կանխազգացումը հաւանական դատաստան մըն է այն վիճակին վրայ՝ որուն մէջ կը գտնուինք: Մենք

երջանկութիւնը կ'երազենք՝ երբ բազմը մեզի յաջող կը նայի, վշտերն ու ցաւը կ'երազենք՝ երբ դառնութեան վիճակը մեր վրայ կը ծանրանայ:

Կ'ըլլայ սակայն երբեմն որ միտքը կարծես թէ բռնութեան մը տակ կ'ընկճի, և առանց որոշեալ պատճառի մը, առանց ուրիշ առթի՝ եթէ ոչ օտար և անյաղթելի ուժէ մը ձգեալ, ինքզինքը տխուր կրից կամ ուրախութեան կու տայ, վաղահաս հաճոյք կամ չարիք երեւակայելով: Եթէ այս չարիք կամ հաճութիւնը տեղիք ունենան, այն ատեն կանխազգացումը մեր աչքին առջին մարդարէական ու գերբնական կերպարանք մը կ'առնու: Այս ներկային և ապագային մէջի խորհրդաւոր շաղկապը, այն գաղտնի և տարտամ ազդարարութիւնը որ կարծես թէ զմեզ բարի կամ չար բաղդին յանկարծական փոփոխութեանցը կը պատրաստէ, իսկզբան ռահրաշ ու խորհրդաւոր բան մը ունի: Սակայն այս արդիւնքները մօտանց քննելով, դիւրին է համոզուիլ՝ որ գրեթէ միշտ մարմնոյն բնական տրամադրութեան մը հետեւանք են: Դու գիշեր մը բարեկամներու հետ անցուցիր. թերեւ ժուժկալութեան չափը անցուցած ըլլաս: քունդ անհանգիստ ու նեղացուցիչ եղաւ. ստամոքսդ՝ զօրւարին մարսողութեան մը աշխատանքէ հոգնած, ըզնդիդ՝ մութ ու մրճոտեալ գոլորշիներ հաղորդեց: Երկրորդ օրը տխրութեան տրամադրութեամբ մը կ'ելլես. քեզի կ'երևայ որ օրը դեռ չանցած զժրադուրթիւն մը պիտոր բերէ, և առանկալ յարմարութեան մը պատճառաւ, անկախ ամենևին քու կրածէդ, դժբաղդութիւն մը հանդիպի քեզի: Ահա՛ որ կանխազգացմանց զօրութեանը վրայ կը համոզուիս. ահա՛ որ կը հաստատուիս մտածութեանդ վրայ՝ թէ ներքին ձայն մը քու վիճակիդ վրայ քեզ իրազեկ ըրած էր:

Ենթադրէ ընդհակառակն որ գիշերը փոխանակ կերուխումով անցնելու, սակաւապէտ ու պարզ կերակրով մը զոհացած ըլլաս. հաւանական է որ

աղատ և անտազնապ մտօք արթննաս պիտոր. քու պաշտպան ոգիդ այն ա- տեն իր պարտքը աղէկ կատարած չէր ըլլար. կանխազգաց ազդեցութիւններ չէիր ունենար, և ատարգեք չէր ըլլար որ վրադ հասած դժբաղդութիւնը դար- ձեալ տեղի ունենար:

Դիտէ որ կանխազգացումը երազոց կարգը կ'անցնի. միայն անոնք կը յի- շուին՝ որ իրապէս կը հանդիպին, բոլոր միւսները կը մոռցուին. թէ որ կան- խազգացմունք իրական բան մը ունե- նային, ամենը առհասարակ պէտք էին կատարուիլ. վասն զի եթէ բնութիւնը ուղենար մեզի դադտնի ազդարարու- թիւններ տալ, ինչո՞ւ համար հետերնիս այլաբանական լեզուով մը պիտոր խօ- սէր: Իր յատկութիւնը՝ ուղղութիւնն ու համարձակութիւնն է. եթէ մեզի մէկ մը միայն ծուռ կանխազգացում մը նշանակէ, բոլոր մնացորդքն՝ կաս- կածելի, վերացեալ ու ցնորական կ'ըլ- լան:

ԱՄԵՐԻԿԱ ԳԱՂԹՈՂ ՁԻՆԱՑԻՔ

Շատ քիչ ծանօթութիւն ունինք թէ ինչպէս կ'ապրին Ամերիկա, և գլխաւո- րապէս Քալիֆորնիա՝ ուր բազմութեամբ կը գտնուին, այն Ձինացիք որ այն եր- կիրը կը դիմեն, որ երբեմն, ինչպէս ա- լետեաց երկիր մը՝ բոլոր աշխարհքիս ազահութեան առարկայ մըն էր:

Քալիֆորնիայի Ձինացիք գրեթէ բո- լորը տղէտ ու աղքատ մարդիկ են: Ի- րենց թիւը 50,000ի չափ կը հասնի, և ութը կամ ինը տարիէ 'ի վեր այն կող- մերը գնացած են. գրեթէ ամենը հան- քերու աշխատաւորք են, ու ոսկւոյն ծարաւէն Ամերիկա գնացած: Ի վերայ այսր ամենայնի կան նաեւ այլք որ ճանչ- նալով թէ ինչպէս կարելի է նաեւ ուրիշ արուեստներով ալ ոսկի շահել, և մա- նաւանդ կոխուած ու պատրաստ առա- լելութեամբ, ինքզինքնին արուեստից ու վաճառականութեան տուած են, կամ

թէ ձկնորսք, խոհակերք, մանչք և ամեն տեսակ ծառայք եղած են:

Քալիֆորնիա գաղթող Ձինացիք, բաց 'ի քանի մը բացառութիւններէ, վեց հատ մեծ ընկերութեանց կը վերա- բերին՝ որ գաղթականութիւնները դի- րենցնելու համար ձևացած են: Ասոնք գաղթականաց դէպ Ամերիկա անցքին ժամանակը՝ անոնց պաշտպանութիւն կ'ընեն, և երբ անժանօթ երկիր մը ցա- մաք կ'ելլեն՝ որ այնչափ հիւրասէր չէ, տեսակ մը կարաւանատան մը մէջ զա- նոնք կ'օթեւանեն, կը կերակրեն, կը դարմանեն՝ երբ հիւանդ են, և վերջա- պէս ամենայն կերպով իրենց օգնական կ'ըլլան:

Անոր համար Ս. Փրանկիսկոսի փո- ղոցներու մէջ ամենեւին Ձինացի մու- րացկաններ չեն տեսնուիր, և ոչ ալ հիւանդանոցներու դուռը այն ազգէն մարդիկ կը ներկայանան. և աղէկ է որ ասանկ ըլլայ, վասն զի Քալիֆորնիացիք՝ նախանձելով այն խոնարհ՝ բայց և ան- խոնջ գործաւորաց վրայ, որոնք իրենց չնչին պահանջներովը արուեստը կ'աւ- րեն՝ այնչափ պատրաստականութիւն չունին անոնց օգնութեան հասնելու:

Ձինացիք ինքնաշարժ և առանձին Քալիֆորնիա չեն գար: Հարուստ մար- դիկներու պարտական կ'ըլլան, որոնք անցքին ծախքը իրենց կը հոգան և առ- ջի կարևոր ծախքերը կը մատակարա- րեն, ու յետոյ անոնց ամսականէն՝ շատ մը տարի չորսէն մինչև ութ տոլլար՝ կը զրաւեն: Այս կերպ պարտապան մնա- ցող Ձինացին հաւատարմութեամբ կը հատուցանէ պարտքը:

Ընդհանրապէս Ձինացիք շատ աշխա- տասէր ու հանդարտաբարոյ են. ա- նոնք որ վաճառականութեան ետեւ են՝ արդար մարդոց համբաւն ունին, այս բա- նըս պէտքին ժամանակը՝ իրենց հայրե- նակիցներէն դրամոյ օգնութիւն ունե- նալը կը դիւրընցնէ:

Ձինացին աշխատութեան ու համբե- րութեան ուժովը կ'ուղէ հարստնալ. ա- նոր համար անյագ չցուցունք ինքզին- քը, ինչպէս Քալիֆորնիա գաղթող ու